

OB 220. OBLETNICI SMRTI ANTONA JANŠE

dr. JOŽE RIHAR

Pri pridelovanju medu je s poskusi ugotovil, da nanosijo čebele ob dobri paši v izdelano satje sedemkrat toliko medu kot v satje, ki ga morajo sproti graditi. Zato je pridelovanje medu zanj donosnejše kot pridelovanje voska, to pa je ugotovitev, ki velja še danes. V ta namen je shranjeval vse razpoložljive čebelje in trotovske satje. Takoj ko je bilo satje polno, ga je odvezal, iztočil iz njega med in ga znova vstavil.

Ko govori o pridelavi medu in voska skupaj z obnovo satja, pravi, da je na ta način vedno posloval z dobičkom. S tem preprečuje rojenje, dovoljuje pa ga samo toliko, da se popolni številu prodanih panjev. Dobi več medu in voska, hkrati pa svoje stare panje tudi pomladi, tako da nobena družina ni v starem panju več kot dve leti. Na ta način – zaradi zapletenosti ga na tem mestu ne moremo podrobneje predstaviti – je preprečil izrojitev, satje iz 4 naklad je že med letom, pretopil v vosek, jeseni pa še v preostalih, iztisnil iz enakega števila naklad med ter obnovil satje polovice panjev.

Janšev poglavitni namen čebelarjenja je bil pridelovanje medu in voska. Če se v svojem prvencu »Razpravi o rojenju čebel«, loteva osrednjega problema gojenja čebel, se ga zato, ker rojenje praviloma zmanjša količino nabrane medu. To se ne zgodi samo, če čebele rojijo ob slabi paši, neposredno pred izdatno glavno pašo (Taranov, 1947).

Metode, opisane v sodobnih čebelarskih učbenikih in katerih cilj je preprečitev rojenja, povečanje pridelka medu oziroma zmanjšanje hrane, potrebne za vzdrževanje čebelje družine, lahko prikažemo na več načinov.

Glede na uporabo matične rešetke, ki je sestavni in navidezno nujni del čebelarjenja v AŽ panjih, bi lahko vse postopke delili na take, ki so vezani na uporabo matične rešetke (Levicki, Simmins, Demaree z modifikacijami po Preussu, Millerju in drugih), in na tiste, pri katerih matična rešetka ni potrebna. Pri prvih je prostor za plodišče omejen, pri drugih lahko matica zalega prosto. Postopki, pri katerih lahko matica prosto zalega, imajo v biološkem pogledu nekatere prednosti, mikavni pa so tudi zaradi svoje ekonomičnosti.

Ko razpravljamo o preprečevanju rojenja in Janševem načinu čebelarjenja, pa moramo ve-

deti, da v Janševem času še niso poznali matične rešetke. Prvi jo je 40 let po Janševi smrti uporabljal Peter Ivanovič Prokopovič (1814) v Ukrajini, v splošno uporabo pa je začela prehajati dobrih 100 let po Janši, ko jo je vnovič odkril Avgust Hannemann (1877). Vprašanje je, kakšen odnos bi zavzel Janša do matične rešetke, če bi jo v njegovi dobi že poznali. Odgovor ne bo težaven. Če pregledamo sodobne učbenike čebelarstva, napisane v deželah, ki pridelujejo veliko medu, in v njih opisane postopke za preprečevanje rojenja, vidimo, da so protirojilni postopki, ki jih je uporabljal Janša, takšni, kakršni so opisani tudi v sodobnih učbenikih. Prav je, da temu vprašanju namenimo nekoliko več naše pozornosti.

Postopke, ki jih priporočajo, bi lahko razdelili na tri skupine:

1. Odvzemanje matic (Dzierzon, Berlepsch, Quinby).
2. Ohranjanje celovitosti družine v panjih z veliko prostornino (Janša, metoda proste matice, premestitev panjev, Kirarjevi potegnjeni sati).
3. Začasno ločevanje in vnovično spajanje družin (Janša, Korževski, Vaščenko, metode matic pomočnic oziroma dvo-ali več matični sistem).

Janša je tedaj rojenje preprečeval s posebnim načinom, s katerim je ohranjal celovitost čebelje družine, pa tudi po postopku, pri katerem je družine ločeval in jih vnovič združeval.

Po Dzierzonovem »diamantnem pravilu« matico odvajamo in uničimo, preden se pojavijo znamenja rojilnega razporedenja oziroma najpozneje 11 dni pred začetkom glavne paše. Pomankljivost tega postopka je v tem, da postane približno petina družin brezmatičnih, preostale pa so v drugem delu sezone oslabiljene.

Berlepsch (in podobno Miller) matice ni uničil, ampak jo je priprl v matičnici. Pri tem postopku čebele potegnejo zasilne matičnike, in sicer zato, ker se počutijo osirotele. V tem primeru matice zalegajo manj, nekatere pa v kletki tudi odmrejo.

Po Taranovu (1955) gre pri sodobnem preprečevanju rojenja pravzaprav le za dve metodi: za ohranitev celovitosti čebelje družine ali za začasno razdiranje družine.

Najnaprednejši je postopek, pri katerem čebeljih družin ni treba ločevati in znova združevati. Pri tem načinu ima čebelar najmanj dela in lahko

oskrbuje veliko število družin, razmeščenih na različnih mestih v več čebelnjakih. Gojenje celovitih družin v panjih z večjo prostornino je najprimernejše v krajih z zgodnjo pašo.

Začasna delitev družin temelji na matici-po-

močnici, priporočljiva pa je v krajih s poznimi pašami.

Janša je uporabljal obe metodi.

(nadaljevanje prihodnjič)

z društvenega življenja

POVZETKI RAZPRAV NA REGIJSKIH POSVETIH ČEBELARSKIH ORGANIZACIJ

M. RUNTAS, M. SKOK, J. MIHELIC

Glede na vedno težavnejši položaj čebelarjev je izvršni odbor ZČDS 16. oktobra 1993 sklenil, naj vodstvo zveze na vseh območjih pripravi posvetovanja in se skupaj s čebelarji na terenu dogovori o ukrepih za izboljšanje razmer v našem čebelarstvu. Na posvete smo vabili predsednike in tejnike ČD, predstavnike občinskih upravnih organov, pristojnih za kmetijstvo, območne veterinarske inšpekcije in veterinarje – svetovalce, odgovornega za zdravstveno varstvo čebel v regiji, predstavnika Kmetijskega inštituta Slovenije, ki vodi in opravlja raziskovalne naloge s področja čebelarstva, ter opazovalca in napovedovalca čebeljih paš.

Območni posvet za notranjsko, obalno-kraško in primorsko regijo, je bil 6. novembra v Sežani, 20 vabljenih ČD pa se ga je udeležilo, 38 predstavnikov ČD in drugih vabljenec. Posvet posavske regije je bil 7. novembra lani v Krškem, od 11 vabljenih ČD, pa se ga je udeležilo 19 povabljenec. Posvet pomurske regije je bil 9. novembra v Murski Soboti, od 26 vabljenih ČD se ga je udeležilo 25 predstavnikov; za gorenjsko območje je bil posvet 13. novembra v Kranju, od 30 vabljenih ČD pa se ga je udeležilo 38 posameznikov. Posvet podravskega območja je bil 20. novembra v Mariboru in od 31 vabljenih ČD se ga je udeležilo 38 povabljenec. Posvet dolenjskega območja pa je bil 23. novembra v Sevnem na Trški gori. Od 13 vabljenih ČD se ga je udeležilo 20 posameznikov. Posvet celjskega območja je bil 24. novembra v Celju in od 42 vabljenih ČD se ga je udeležilo 50 povabljenec. Posvet ljubljanskega in zasavskega območja je bil 30. novembra v Ljubljani, od 36 vabljenih ČD pa se ga je udeležilo 43 posameznikov. Zadnji v vrsti posvetov je bil 4. decembra, v Dravogradu in od 14 vabljenih ČD koroškega območja se ga je udeležilo 19 posameznikov.

Na območnih posvetih so sodelovali tudi predstavniki Zveze, bodisi predsednik ali tajnik ali urednik. Po enotnem dnevnem redu so povsod obravnavali gospodarske razmere v čebelarstvu, urejanje pasišč in izrabo čebeljih paš, zdravstveno stanje čebel in oskrbljenost z zdravili ter stike med čebelarskimi društvi in Zvezo.

Predstavniki Zveze je na vsakem posvetu v uvodu seznanili navzoče z naporji ZČDS za vključevanje čebelarstva v razvojno-pospeševalne načrte države, za zaščito domačega medu, za uvedbo davščin na uvoženi med ali omejitve uvoza na največ 200 ton na leto – to je že veljalo v leto 1992 in do julija 1993. Ker je vse več čebelarjev prisiljenih embalariti in prodajati svoj med, je Zveza izdala enotne barvne nalepke (navadne in samolepilne) za kozarce z medom, organizirala prodajo kozarcev za med v osmih krajih v Sloveniji, izdala reklamni letak o tem, kje porabniki lahko kupijo kakovosten domač med idr. Od maja do konca avgusta so lahko društva v štirih skladiščih blagovnih rezerv organizirano kupovala krmni sladkor po dokaj ugodnih cenah.

Predstavniki Kmetijskega inštituta Slovenije ter opazovalec in napovedovalec čebeljih paš sta navzočim predstavila delo opazovalno-napovedovalne službe, ki deluje od marca lani. Vso pašno sezono je čebelarje seznanjala z dnevnimi donosi in napovedovala čebeljo pašo bodisi na posameznih medovitih rastlinah bodisi lokacijah. Vsi podatki so bili čebelarjem dostopni po telefonskem odzivniku 24 ur na dan, občasno pa so bili objavljeni tudi v sredstvih javnega obveščanja.

Navzoče sta seznanila s pripravami na novi pravilnik o urejanju pasišč, vodstva ČD pa sta prosila, naj sodelujejo pri nameščanju opazovalnih postaj medenja, sprejemanju matic za progeni test in pri izdelavi pašnega reda, da bi se

- izrezovanje satja iz satnikov 5 sekund
 - odstranjevanje žice 7 sekund
 - rahljanje žebličkov ali odstranitev le-teh 10 sekund
 - strganje ostankov voska in zadelavine satnikov 180 sekund
 - pokrivanje okvirčka 180 sekund
 - luknjanje okvirčka ali čiščenje luknjic 10 sekund
 - žičenje satnikov 300 sekund
 - napenjanje žice in vnovično zabijanje žebliččev 30 sekund
 - namestitev okvirčka za sušenje 3 sekunde
- Skupna poraba delovnega časa za posamezen satnik je povprečno 725 sekund ali 12 minut.
- Sprašujemo se, ali čebelarji sploh razmi-

S pravilno zazimljeno družino ščitimo satje pred plesnjenjem. Foto: P. Zdešar

šljamo o tem delu svojih čebelarskih opravil v »mrtvi sezoni« in ga vračunamo v ceno pridelka v prihodnji sezoni.

Vir: Winzenz Weber »Das Wodrsbuch«, št. 81, Ehrenweit Verlag, München 1975.

godovina slovenskega čebelarstva

OB 220. OBLETNICI SMRTI ANTONA JANŠE

dr. JOŽE RIHAR

Janša je v nakladnem panju lahko ohranil celovitost družine. Gradilno in nabiralno vremo čebel je uravnaval s povečevanjem prostornine panja, s tem pa je hkrati preprečil tudi rojilno razpoloženje. Prostor je lahko povečal na pet načinov, vendar jih je zaradi tehničnih razlogov zmanjšal na štiri. Panj je povečeval navpično z nakladami, podkladami in medkladami. Vzporredno je lahko dodajal priklade in zaklade, vendar se je tem zaradi nepraktičnosti odpovedal. Zaradi bioloških značilnosti, da namreč čebele v sredini ne pustijo praznega prostora, daje prednost le enemu postopku, vstavljanju medklad. Prav v tem je srčika skrivnosti njegovih uspehov.

Opisana Janševa metoda je nekoliko podobna postopku po Demarreu, po svojem jedru pa je bližja metodi »proste matice«.

Metoda »proste matice« je vpeljana pri standardnem LR panju v več različicah z dvema ali tremi plodiščnimi nakladami. Farrar (1949) uporablja prek vsega leta dve plodiščni nakladi, ki ju izmenjava v določenih časovnih presledkih.

S tem pospešuje razvoj družine. Ravna se po načelu, da pušča matico in odkrito zalego v spodnji nakladi, pokrito in polegajočo se zalego

pa v zgornji nakladi.

Drugi način preprečevanja rojenja je, da čebeljo družino razdremo, nato pa jo spet združimo. Značilna je za kraje, v katerih ni zgodnje paše in se čebelja družina dolgo razvija. Ko družino delimo, nastajajo nove narejene družinice.

Korženevski je odvezl staro matico in jo ohranil v ločenem panju z manjšo družinico. Medtem ko plemenjak vzreja mlado matico, se razvija rezervna družinica. Postopek je postal pri nas znan kot mirosanski način čebelarjenja, v nakladnih panjih pa ga je razvil I. Brglez. Ugodno je, ker imamo pri tem postopku vedno na voljo dovolj rezervnih družin.

Z metodo Vaščenko ali »let na matičnik« si pomagamo v družini, ki že ima rojne matičnike. V plodišču pustimo le dva do tri sate, povečini s pokrito zalego in zaleženim matičnikom, druge pa uničimo. Na tako plodišče navezujemo mediščno naklado. Nad zamašenim vmesnim pokrovom postavimo drugo naklado z zalego, mladimi čebelami in matico, žrelo pa gleda v nasprotno smer.

V sodobnem čebelarstvu dodajamo ločenim družinam oplemenjene matice, to pa nam pov-

zroča dodatno delo.

Ko je Janša čebelaril v okolici Dunaja, je bila pglavitna paša njegovih čebel na strnišni ajdi. Zato je razvil postopke za preprečevanje rojenja in dosegel visoke pridelke. Družine je razdril in jih nato spet združil. Vrhunec mladih čebel, ki bi utegnile rojiti, je iz dosedanjega panja preselil v drug prazen panj. Pri tem so mu bile potrebne matice, zato jih je vzrejal v velikem številu. Sestavil je podrobna navodila o tem, kako vzrejati matice. Vedno znova je priporočal učencem, kdaj in kako je treba dodajati matice.

Znanje o narejanju rojev in vzreji matic je – po našem mnenju – drugi temelj, ki je Janši omogočil, da je dosegel tolikšne pridelke medu. (Veliko gradiva o Janševem načinu vzreje matic je v knjižici »Vzrejmajmo boljše čebele«.)

NAREJANJE ROJEV

Če primerjamo narejanje rojev, opisano v Razpravi in Popolnem nauku, z načini, ki jih priporočajo v sodobnem čebelarstvu, bomo ugotovili, da so v Janševih sedmih načinih zajeti vsi sodobni načini narejanja rojev. Spretno pa je izbral tudi možnosti, ki mu jih daje nakladni panj.

Kot potrjuje omenjenega in zaradi preglednosti primerjajmo štiri pglavitne načine narejanja rojev po Taranovu (1955) z Janševimi sedmimi načini.

Taranov navaja tele štiri načine narejanja rojev:

1. Oblikovanje zbirnih narejencev. Janša uči, kako iz dveh panjev narediti tri in kako iz več panjev narediti en roj. Postopa takole: Iz srednje dobrega panja B na večer izžene čebele z matico vred v prazen panj C. Izpraznjeni panj B navezne na močni panj A. Panja A in B zjutraj loči.

V drugem primeru izpraznjenega panja B ne navezne, temveč ga napolni s čebelami, ki jih je nabral na bradah več panjev in jih imel nekaj časa v praznem panju.

V tretjem primeru čebel, nabranih v praznem panju, ne strese v panj B, temveč jim poleg mednega sata doda le matico ali zalego.

2. Narejanje individualnih narejencev. Janša iz enega napravi dva takole: Iz živalnega panja izžene v prazen panj z matico vred toliko čebel, kolikor je potrebnih za roj. Staremu panju, ki ga odnese vsaj četrt ure daleč, doda matico ali si jo vzredi sam.

3. Delitev družine na polovico. Janša poudarja, da je ta način najboljši in najzanimivejši. Zanj je značilno, da spomladi, ko so že začeli noviti, najživalnejšim panjem naveznemo ali podložimo naklado. Ko je v novem panju toliko satja, zalege, medu in čebel, kolikor je je treba za samostojen panj, med obema nakladama prekinemo zvezo. Brezmatičnemu delu dodamo matico.

Pri čebelarjenju v LR panju je ta način zaradi njegove preprostosti najbolj razširjen. Razlika je le v tem, da podklado s polegajočo se zalego postavimo poleg prvotnega panja. Ker je matica z mlado zalego navadno v zgornji nakladi, prejme novo matico podklado.

4. Metoda naleta. Janša govori o narejanju novih rojev s prevaro čebel: Živalen panj odnesemo stran, na njegovo mesto pa postavimo drug, podoben prazen panj. Damo mu matico ali sat z mlado zalego. Sosednje panje postavimo nekoliko narazen, da čebele ne bi vzletele vanje.

Če primerjamo narejanje rojev, kot jih opisujeta Scopoli in Glavar, z Janševim, potem je jasno, da je Janša splošno kmečko prakso dopolnil tako, da obsegajo vse, kar je možno napraviti. Omenjena pisca opisujeta tri načine narejanja rojev, Janša pa jih navaja sedem. Kljub temu ne navaja narejanja rojev z izrezovanjem zalege, torej načina, ki sta ga opisala Glavar in Scopoli.

Prevažanje čebel

O pomembnosti prevažanja čebel razpravlja v 15. in 16. poglavju »Popolnega nauka o čebelarstvu«.

»Paša je prvi in najpotrebnejši pogoj čebelarstva: od te žive čebele, vsled te se množe, ta edina da medu in voska. Dobri panji ostanejo dobri in se zboljšajo, slabi postanejo v kratkem času dobri. Dunaj je videl na lastne oči najboga-tejši dobiček od tega, da sem prepeljal svoje čebele v druge kraje z bogato pašo. Pri več panjih računaš lahko, če je vreme ugodno, za vsak panj povprečno pol centa prirastka. Brez paše ne pomagajo nobene umetnosti, trud, čas in stroški so izgubljeni.«

S temi klenimi stavki utemeljuje Janša v členu 181 potrebo po prevažanju.

Janševi napotki za prevažanje so še danes upoštevanja vredni:

– Prevažati je treba samo ponoči, ko ni velike vročine, čebele pa mirneje sede in tudi na paši ničesar ne zamudijo.

– Močnim panjem je treba namesto zadnje končnice namestiti žičnato mrežo, da dobijo čebele več zraka in prepiha. Zato pa je treba žrela zapreti s preluknjanimi pločevinastimi zapahi ali smrekovimi ali jelovimi vejicami, da se ne bi zadušile.

– Izgibati se je treba vsemu, kar bi čebelam utegnilo škoditi, jih razburjati, kar bi povzročilo šumenje v panju in kar bi panj ogrelo; uporablja voz z gugalnikom, saj se na ta način izogne močnim sunkom in pretresom; ob zapiranju žrel odsvetuje premočno dimljenje; posebno priporoča spomladanske in jesenske prevoze; ve, da so čebele hude nad hrapavimi stvarmi.

– Pravi, da med vožnjo ponoči čebele vedno lahko odpremo, zlasti pa tedaj, če panj premočno

šumi, saj je po Janši to znamenje, da je čebelar prevroče in da potrebuje zrak.

— Med vožnjo in tresenjem čebele popijejo veliko medu, zato ga ob prevozu použijejo več kot sicer.

— Janša tudi svetuje, naj bi na pašo peljali šele tedaj, ko se je ta že zares začela.

Prevažanje panjev v druge kraje v tedanji

spodnji Avstriji še ni bilo znano. Na Dunaju se je tedaj govorilo o »kranjskem« ali »Janševem« načinu prevažanja panjev. Čebele so vozili na ajdova polja. Tako je 3. avgusta 1773 dvorni svetnik Raab poročal, da je bil na Moravskem polju pri Dunaju pridelek medu in voska vreden 10.472 goldinarjev, izplačali pa so ga z glavnico, vredno približno 6.000 goldinarjev (Navratil, 1906).

z društvenega življenja

80 LET FRANCA FARAZINA IN NJEGOVIH 50 LET ČEBELARJENJA

STANKO MAVER

Julija lani je Franc Farazin praznoval svojo 80. obletnico. Ker je skromen, tih in delaven, je tudi 80. obletnico praznoval tiho in delovno pri svojih čebelah. Rodil se je 3. 7. 1913 v Razvanju pri Mariboru. Veliko bi lahko napisali o Frančevih petdesetih letih čebelarjenja in o njegovem delu v čebelarskih organizacijah.

Kot železniški uslužbenec je služboval v več krajih po Sloveniji in zunaj nje. Čebele so bile njegove stalne spremljevalke. Rad se spominja svojega otroštva, ko je najraje posedal pri sosedovih čebelah v slamnatih koših, saj so pogosto rojile. To je bilo zanj in za čebelarja pravo veselje. To so bili časi, ko so se čebelarji veselili rojev, pravi g. Farazin.

Ob začetku druge svetovne vojne je služboval na železniški postaji Lovrenc na Pohorju in tu je čebelaril skupaj z načelnikom postaje. Veselja je bilo kmalu konec. Zaradi vojne vihre je moral nehati čebelariti.

Leta 1946 je bil premeščen v Srem oziroma Rumo in tudi tam se je seznanil s čebelarji. Pridružil se je načelniku postaje in kretničarju, saj sta oba imela dobro vpeljana čebelarstvo, tako da je tudi sam znova začel čebelariti. Pravi, da so bile paše zelo dobre, takšni pa so bili tudi donosi. Čebelje družine so se hitro množile.

Čez tri leta je bil premeščen v Ljubljano. V Vižmarjih se je seznanil s čebelarskim učiteljem g. Kopitarjem in tako obogatil svoje teoretično in praktično znanje. Leta 1951 je bil premeščen na železniško postajo Verd. Tudi tokrat je svoje čebele selil na novo delovno mesto. Kot pravi g. Farazin, je bila tam bogata hojeva in smrekova paša in to ga je spodbudilo k povečanju števila panjev. Tedaj je imel 40 čebeljih družin.

S svojim čebeljakom se je moral leta 1956 znova seliti na železniško postajo Ribnica na Dolenjskem. Tu je izdelal novih 30 AŽ panjev, tako da je imel že 70 čebeljih družin.

Rad se spominja tudi različnih pripetljajev iz tistih časov, zlasti tistega, ko je skupaj z drugimi čebelarji in z vagonom čebel vso noč potoval na paše v Liko in obmorske kraje pri Susku ter na ajdovo pašo na Gorenjsko.

Bogato in razgibano je tudi njegovo delo v čebelarskih družinah, društvih in zvezah. Leta 1948 je postal član čebelarske zadruge v Rumi, leto pozneje pa član Čebelarske družine Tacen. Od leta 1951 do 1956 je bil član upravnega odbora Čebelarske družine Vrhnika. Po prestitvi na železniško postajo Ribnica je postal član upravnega odbora tamkajšnje čebelarske družine, od leta 1963 do 1970 pa tudi predsednik te družine. Lahko rečemo, da je bil g. Farazin v

lastnosti so sprva v literaturi nadvse hvalili, pozneje pa o njej niso več pisali. Verjetno so s to vrsto čebel v ta prostor prenesli tudi njenega prazajedavca Varroo jacobsoni (Qudemans, 1904). Znano je, da je ta zajedavec od tam v 70. letih prišel z matkami najprej v ZRN (Ruttner) in Bolgarijo, nato pa tudi v Jugoslavijo in k nam. Srednjeruska čebela naj bi bila ena od geografskih različic kranjske čebele (stepska ruska čebela), ki bi naj se po zadnji ledeni dobi v Evropi začela širiti iz svojega prvotnega

prostora v današnji severni Grčiji in Makedoniji. To je raziskoval tudi prof. dr. Jože Rihar v 50. letih, svoja dognanja pa je objavil v mednarodni znanstveni čebelarški literaturi.

V tem prikazu želimo vnovič opozoriti našo strokovno čebelarstvo javnost, da nam ni treba »hlatasti« za tujimi čebeljimi pasmami, saj je domača vrsta odlična, le boljše jo bomo morali izrabiti.

Prevedel in priredil:
Stane Sajevec

godovina slovenskega čebelarstva

OB 220. OBLETNICI SMRTI ANTONA JANŠE

dr. JOŽE RIHAR

Uspehi, ki jih je Janša dosegal s prevozi, so tudi tedanje avstrijske čebelarje spodbudili k prevažanju.

Številni sodobni čebelarški učbeniki ponavljajo navedena navodila iz »Popolnega nauka«: prevažanje ponoči, odpiranje panjev čez dan.

Napredek je prevažanje s tovornjakom in z odprtimi žreli, če prevažamo ponoči. Ko so čebele zvečer doma, panje pred premetitvijo na tovornjak nekoliko nakadimo.

Pri velikih prevozih, ki potekajo cel dan in noč, moramo pustiti žrela odprta, tovornjak pa v celoti prekriti z gazo.

Daljši prevozi so zanesljivi, če nad panj dodamo dodatni prazen prostor, kot so npr. zbeg pri Dadantovem panju, polovična naklada ali zračnik pri Langstrothovih ali Kirarjevih panjih, pri katerih odvajamo eno kaseto. Pri AŽ panju si pomagamo tako, da iz medišča odvajamo dva do tri sate.

Včasih smo poročali o uspešnih dnevnih prevozih, ko smo panje prevažali v železniškem vagonu. Tam smo notranjost panja ohladili s fino razpršeno vodo (Rihar, 1958).

Navedene izboljšave se pri naših čebelarjih povečini še niso uveljavile.

Ob razmiselnju o delovanju Antona Janše na Dunaju nam dozoreva spoznanje, da je bila prva čebelarška šola na svetu, ki jo je vodil naš rojak, pravzaprav prvi slovenski čebelarški učni zavod. Na njem so predstavljali gradivo o tehnologiji čebelarjenja na Gorenjskem, tuji čebelarški javnosti so bila razkrita nekatera dejstva iz biologije čebeljih matic, ki so bila bodisi tedaj na Sloven-

skem splošno znana (npr. plemenitev matic v zraku je bila znana tudi Scopoliju in Glavarju) bodisi da jih je z opazovanji in poskusi dopolnil sam Janša. Zanj je znano, da je uporabljal tudi tedaj razpoložljivo literaturo o čebelah, kot npr. Schiracha, Reaumureja in verjetno tudi druge (npr. Palteauja). Janševo učenje je bilo tedaj plod dotedanjega znanja, izpopolnjenega z njegovimi lastnimi odkritji. Janševo učenje tudi ni bila kopija takratne prakse gorenjskih čebelarjev, temveč v nekaterih pogledih pravo nasprotje njihove čebelarške prakse, kot pravi L. Armbruster. Čebelarška šola je bila potemtakem ne le učni, temveč tudi razvojno poskusni zavod.

Ko sem se v minulih desetletjih v razpravah o nakladnem panjskem sistemu skliceval na Janšo, so mi številni, tudi razgledani poslušalci priznali, da jim doslej ni bilo znano, da so naši znameniti predniki Furlan, Glavar, Janša, Goličnik delali z nakladami podobno, kot ravnamo z njimi danes mi.

Danes lahko rečemo, da bi Janševo učenje poznali še manj kot Glavarjevo, če ne bi zapustil dveh knjig, ki sta skoraj edini zbir njegovega celotnega čebelarjenja.

Kot je znano, je Janša že leta 1771 napovedal popolnejšo knjigo. Ob njegovi nenadni smrti leta 1773 je njegov učenec in naslednik Joseph Münzberg, po rodu Čeh, prevzel Janševo pisano zapuščino. Goličnik poroča, da je po nemški predlogi prevajal Popolni nauk in da mu jo je priskrbel Blaž Kumerdej.

S tem v zvezi je dobesedno senzacionalno odkritje, ki mi ga je januarja 1992 posredoval

Stane Sajevec. V pismu mi sporoča – med drugim – »V roke mi je prišla Encyklopedia pszczelarska, Warszawa 1989, kjer na str. 64 in 65 pod geslom Janša Anton piše med drugim: »Calošč jego dorobku stala sie znana dopiero po jego śmierci, kiedy W 1775 r. w Wiedniu Joseph Münzberg wydal w języku niemieckim pozostawiony przez J. manuskrypt w języku słowenskim: Popelna nauka o čebelarstwie.« Kot navaja, naj bi Münzberg Janšev v slovenščini napisan rokopis Popolnega nauka o čebelarstvu prevedel v nemščino. Brez odgovora ostaja vprašanje, ali Kumerdej ni vedel za Janšev v slovenščini napisan rokopis ali pa mu ta ni bil dostopen.

Ker tako Sajevec kot Rihar nista bila povsem gotova, kaj je na stvari, se je Rihar obrnil na slavista prof. Viktorja Majdiča, in ta je potrdil, da je bil rokopis sprva napisan v slovenščini, šele po Janševi smrti pa preveden v nemški jezik. Prof. Majdič je še dodal, da bi kazalo ugotoviti, kdo je v enciklopediji pod geslom podpisani R – pa tudi, kakšne narodnosti je bil J. Münzberg, da je znal slovenski jezik. Ne da bi pretiraval, menim, da sta se Janša in Münzberg bržčas dobro razumela, ker ga je izbral za svojega naslednika. Znova citirajmo Sajeveca: »To je novost, da je Janša svoje delo pisal v rokopisu v slovenskem jeziku, saj doslej kaj takega ni bilo širše znano. Dvomim pa tudi, da bi J. Münzberg to zamolčal in da F. Rojina tega ne bi navedel v svojem prevodu. Menim, če je kaj resnice na tem, da je to veliko odkritje in smo torej Slovenci svojo prvo čebelarstvo knjigo dobili v svojem jeziku, četudi v rokopisu, že z Janšo (konec citata). Prof. Majdič poleg tega meni, da bi kazalo ugotoviti, ali ni morda kje na Dunaju Janšev rokopis.

Dodamo naj le, da je Janez Goličnik 1792. leta prevajal Popolni nauk o čebelarstvu iz nemškega jezika, to pa navaja v uvodu. Menimo tudi, da bi Blaž Kumerdej, če kdo, mogel na Dunaju poiskati izvorni rokopis in da bi ga dali tiskati, če bi mu

bil dosegljiv. Vse to se je namreč dogajalo pičlih 209 let po Janševi smrti.

V pismu z dne 20. novembra 1992 nam pisec tega gesla Romuald Žukovsky sporoča: »Geslo Janša sem izdelal na podlagi biografije ruskih avtorjev, slovenskih in nemških podatkov, kakor tudi po knjigi Nikolaja Litvickega Pszczelarstwo Polskie, Warszawa 1830, N. Litvicki je bil učenec profesorja Kuralta v Lvovu, Kuralt pa je bil Janšev učenec na Dunaju.«

(Janšev rojak Martin Kuralt, ki je postal v Lvovu predstojnik c. kr. akad. biblioteke in javni učitelj čebelarstva, je 1807 izdal Janšev »Popolni nauk o čebelarstvu«).

POVZETEK

Avtor nakaže obdobje, v katerem je na Dunaju deloval Anton Janša (1734–1773), omenja njegova odkritja iz biologije čebel, podrobneje pa analizira posebnosti ukrepov, od katerih je bil odvisen uspeh njegovega čebelarjenja: preprečevanje rojenja, narejanje rojev skupaj z vzrejo matic in prevažanje. Avtor končuje, da na Dunaju ni bila le prva čebelarška šola, temveč prava učna in poskusna ustanova.

Pisec navaja še podatek iz »Encyklopedia pszczelarska«, Warszawa 1989, da je Janša ob smrti 1773 zapustil v slovenščini napisan rokopis »Popolnega nauka o čebelarstvu« in da ga je v nemščino prevedel šele učenec in naslednik J. Münzberg.

Viri:

1. Rihar, J. (1973), Velečebelar Janša. Naši razgledi 22, št. 23: 602–603.
2. Rihar, J. (1993), Delež Janeza Goličnika in drugih prevajalcev del Antona Janše ter njihovo mesto v razvoju čebelarstva in tiska. Sodobno kmetijstvo, 26, št. 9: 380–384.
3. Sajevec, S., pismo, 2. 1. 1992, s fotokopijo Enzyklopedia pszczelarska. Warszawa 1989, str. 64 in 65.
4. Žukowsky, R., pismo 20. 11. 1992.

z društvenega življenja

POROČILO O URESNIČITVI LETNEGA DELOVNEGA NAČRTA ZVEZE ČEBELARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE ZA LETO 1993

MILAN RUNTAS

Minulo leto slovenskim čebelarjem ni bilo najbolj naklonjeno. Kar dobra čebelja bera

povzroča številnim večjim čebelarjem velike skrbi, saj pridelka ne morejo prodati,

marsikoga nesprejemljivo. Ženske pa so tako dobile novo možnost za izboljšanje življenjskih razmer svoje družine.

»Amitraz«

Tudi Amitraz je eno izmed sredstev za boj proti varozi, intenzivno pa ga uporabljajo predvsem v Franciji in nekaterih afriških deželah. Strokovnjaki biokemičnega laboratorija v Avignonu v Franciji so ugotovi-

vili, da amitraz zelo vpliva na presnovo čebel – delavk. Po zaužitju amitraza se občutno spremeni predvsem presnova maščob, zmanjšana pa je tudi zmožnost opravevanja. Na podlagi teh ugotovitev so znanstveniki amitraz razglasili kot neprimerno sredstvo za boj proti varozi.

Prevedla in priredila:
M. Leskovar-Kropivšek

godovina slovenskega čebelarstva

OB 220. OBLETNICI SMRTI ANTONA JANŠE

dr. JOŽE RIHAR

13. septembra 1773 je na Dunaju v 39. letu starosti umrl za vročico Anton Janša, vodja prve čebelarške šole na svetu. Napisal je dve knjigi: »Razprava o rojenju čebel« in »Popolni nauk o čebelarstvu«, ki sta v več jezikih doživeli 19. izdaj. Janša je izpopolnil takratni gorenjski način čebelarjenja v nakladah. Njegovi knjigi vsebujeta tudi veliko novega o biologiji čebelje družine, zlasti o vzreji in življenju čebeljih matic. – V skrajšani obliki objavljamo referat, ki ga je imel pisec na proslavi v Križevcih v Ljutomeru.

V slovenski čebelarški preteklosti je nekaj znamenitih osebnosti, ki upravičeno vedno znova zbuja našo pozornost. Mednje prištevamo Petra Pavla Glavarja in Antona Janšo iz 18. stoletja (pridelovanje medu in voska), barona Rotschütza, Mihaela Ambrožiča, Jana Strgarja (od okoli 1860 do približno 1920, v času trgovanja z roji in maticami) ter Antona Žnideršiča v začetku našega stoletja (spet pridelovanje medu), može, ki so pustili za seboj trajne sledi, ki so znali prisluhniti potrebam svoje dobe, in tiste, ki jim je glede na potrebe uspelo preusmeriti način čebelarjenja. Večino med njimi bi mogli označiti z nekaterimi skupnimi potezami: bili so znanilci novega, to pa je v tistem obdobju pomenilo skok naprej in naletelo pri nekaterih na posnemanje, pri konservativcih pa na nasprotovanje.

Tedanja visoka družba je potrebovala veliko medu in voska. Sladkorja tedaj še niso poznali, tako da je bil med edino sledilo. Razpis za čebelarja je bil očitno objavljen na vzpodbudo dvorne pisarne cesarice Marije Terezije in ta je na novo nastavljenemu čebelarju določala tudi višino letnih prejemkov. Samo zamislimo si, ko-

liko medu bi potrebovali danes, če ne bi bilo sladkorja. Rabili so pa tedaj tudi veliko voska, saj naftne industrije, v kateri danes pridobivajo različne vrste voskov (parafin, stearin, kerezin), še ni bilo. (Veliko voska so potrebovali zlasti za sveče. Tako poročajo, da so na neki slovesnosti na Dunaju porabili 14.000 svetč. Ni čudno, da so bili tedaj v številnih deželah čebelarji oproščeni služenja vojaškega roka in da so morali podložniki poravnati svoje obveznosti tudi v obliki medu in voska. Tudi globe so predpisovali v čebeljih pridelkih.) Prva čebelarška šola na svetu je potemtakem nastala iz gospodarske nuje, bila je izraz potreb tedanje družbe. (P.P. Glavar (1768) je poročal, da mu »prodaja medu in voska iz naše dežele v sosednje dokazuje, da je čebelarstvo važna panoga.« V predlogu nižje Avstrijske kmetijske družbe pa beremo, da čebelarstvo v številnih deželah preživlja kmeta in da je vsaj toliko koristno kot mlekarstvo.) V jeziku našega časa bi takrat znane čebelarje imenovali »velečebelarje«. Janša je imel ob začetku javnega čebelarškega udejstvovanja na Dunaju l. 1770 16 panjev, l. 1771 že 66, l. 1772 pa že kar 300. Za P.P. Glavarja poročajo, da je imel od 300 do 500 panjev. Janez Golčnik, župnik v Grižah v Savinjski dolini, pa 102 panja. Dunajska dvorna pisarna je vodila računa o tem, koliko je bilo pridelanega medu. Zato je bil Janša tudi uspešen, ko se je potegoval za primerne prejemke. Odnehal ni vse dotlej, dokler mu ni cesarica »za vse žive dni zagotovila 600 goldinarjev letne plače«, ki bi jo užival tudi potem, ko ga vlada ne bi več potrebovala za čebelarji nauk. Kako veliko je bilo zanimanje takratne družbe za širje-

nje vzreje čebel, se kaže tudi v temle primeru: Spomladi 1773 je Janša dunjskemu dvoru pisno podal predlog o povečanju časti čebelarstvu. Predlog so dobile v pretres deželne vlade in dunajska gospodarska družba. Že 22. maja istega leta sta češki in avstrijski dvorni pisarni predlagali cesarici, naj vsakemu gospodarju, ki bo do začetka prihodnjega leta imel vsaj 15 po Janševem načinu dobro oskrbovanih panjev, podeli primerno nagrado, in sicer po dva cesarska cekina (Navratil, 1906). Podobne premije so bile bolj ali manj v veljavi vse do leta 1828 (Debevec, 1966), ko je med izpodrinilo novo belo sladilo – sladkor.

Nas pa zanimajo predvsem postopki, zaradi katerih je Janša tedaj postal znamenit, in tisti, ki so mu omogočili, da je pridelal po 22 do 28 kg medu na panj, povrh tega pa še znatne količine voska.

Nekatere okoliščine nas pravzaprav silijo v poglobljanje v Janševo tehniko čebelarjenja. To področje njegovega nauka doslej vsekakor ni bilo podrobneje obdelano. Ta nenavadni pojav v našem čebelarstvu prosvetljevanju, ki je zakril največjo prednost nauka našega rojaka, je v veliki meri povzročila zaverovanost v edino ustrezen način čebelarjenja po vzorcu Preussa v Albertijevem panju, po Žnideršiču prirejenem za naše razmere. Čeprav se je Žnideršič zavedal pomanjkljivosti novega listovnega panja – ob različnih priložnostih je to tudi poudarjal, v zadnjih letih svojega življenja pa se je povsem odvrnil od svojega AŽ panja – so njegovi sodobniki in zlasti nasledniki šli drugo pot. V osrednjem glasilu so zagovorniki drugih panjskih sistemov v večini primerov vedno znova naleteli na ogorčen odpor. To se je dogajalo tako Josipu Jurančiču kot zagovornikom nakladnega panja v zadnjih desetletjih. Zato mi dolžnost do velikega rojaka velevala, naj tudi ta stran njegovega učenja našemu čebelarstvu ne ostane neznana. Občutek imam, da je večina njegovih drugih izumov (vrša, matičnice, kadilnik) in odkritij (plemenitev matice v zraku, parjenje matice z več troti, plemenitev matice z več troti na enem poletu, vloga matice v čebelji družini, izlet prvega roja s staro matico, znamenja plemenitve) manj pomembnih kot način čebelarjenja, ki ga je opisal v obeh knjigah.

Janševo učenje ni le zgodovinsko pomembno, saj sem prepričan, da poglobljanje v njegove delovne metode lahko pozitivno vpliva tudi na miselnost naših naprednih čebelarjev in je hkrati temelj znanja čebelarstva naraščajo, vpliva pa zlasti na stremeljenja po povečanju pridelka čebeljih dobrin. Seveda bi me napak razumel tisti, ki bi sklepal, da želim obnavljati izvirni Janšev panj, tedanja obliko in način izdelave panjev. To vse-

kakor ne bi bil korak naprej, saj je tehnika tudi čebelarstvu storila svoje, zato bi bilo neumestno priporočati to, kar je zastarelo. Poudariti pa želim, da gre za jedro Janševega učenja in za njegov način čebelarjenja, ki je sodobnejši in naprednejši od danes prevladujočega načina čebelarjenja na Slovenskem. Nekateri zagovorniki AŽ panja, kot npr. Bukovec (1955), so skušali Janševo veljavo zmanjšati prav na tistem področju, ki predstavlja jedro in skrivnost njegovih uspehov.

V Janševem načinu čebelarjenja so imeli po našem mnenju vodilno vlogo tile trije ukrepi:

1. preprečevanje rojenja,
2. narejanje rojev hkrati z vzrejo matic in
3. prevažanje.

V vedi o čebelah in čebelarstvu vseh časov in krajev imajo osrednje mesto znanje o rojenju in **postopki za uravnavanje rojilnega razporeditve čebelje družine**. Preprečevanje rojenja seveda ni namen, temveč le pomoč za doseg večjih pridelkov medu in voska.

Janša najprej obravnava teorijo o preprečevanju rojenja in ustreznih ukrepov, nato pa oblike in načine specializirane proizvodnje.

Roje je priporočal le tedaj, če je rabil nove družine za povečanje čebelarstva ali za prodajo. Roji, ki niso bili v skladu s smotrom čebelarjenja, so bili nezaželeni in škodljivi. »Roje je lažje preprečevati kot pospeševati« je izjavil Janša in še danes jih ni veliko, ki bi izjavili kaj podobnega. Kako je z vnaprej določenimi posegi krotil rojilno razporeditve čebel? Znameniti angleški zgodovinar H.M. Fraser (1951), ki sodi med najboljše novejšje poznavalce Janše, pravi: »Njegovi panji so bili primerno veliki in vedel je, kako je treba rabiti naklade.«

»Roji se najlažje zabranijo, če se panju navezne naklada, če se mu da podklada, če se potisne med dva polna panja prazen panj, ali pa če se sklene dva in dva sosednja panja, preden se čebele začno pripravljati na roj.«

Janšev poglavitni protirojilni način temelji na ugotovitvi, da »mnogo družin vzroji zaradi tesnega prostora in vsled tega nastale gorkote in da v povečanem prostoru ta vzrok odpade«. Z dokladami v sredini najbolj gotovo zadržimo roj, kajti čebele v sredini ne prenesajo praznega prostora.

»Vendar mora biti to napravljeno pred pripravo za rojenje, sicer ne pomaga nič, zakaj če se je panj že odločil rojiti ter je zato vse pripravil, se ga ne da več od tega odvrniti.«

Če so se čebele že pripravile za roj, pa čebelarju preostaja drugi način, t.j. izrezovanje matičnikov in trotovske zalege, to pa ob dobri paši ponovi čez 14 dni.

Ko pojasni svoj način preprečevanja rojenja in izrezovanje matičnikov kot zasilni ukrep, preide k postopkom, pri katerih preprečevanje rojenja združijo s pridobitnim smotrom, tj. s pridelovanjem medu in voska. Končno podaja še kombinirano metodo, s katero preprečuje rojenje, prideluje med in vosek ter obnavlja satje.

Da bi pridelal več voska, meni: »Če hočeš imeti več voska, ne moreš nič boljšega storiti, kakor da napraviš medklado, ker čebele med svojim delom ne prenesejo nobenega praznega prostora.« Ko je medklada polna, ji doda še celo naklado ali le polovico, ali pa satje izreže.

(nadaljevanje prihodnjic)

ČEBELA – ŽLAHTNA SPREMLJEVALKA SLOVENSKE KULTURE

mag. MARIJA STANONIK – nadaljevanje

Že Svetokriški piše, kako si je prebrisana žena pomagala do obilnega pridelka v uljnaku tako, da je vanj položila hostijo¹³⁸ in kakor kaže, je variantam pripovedi o takem ravnanju slediti tudi na slovenskem ozemlju: »Neki čebelar, ki s čebelarjenjem ni imel sreče, je prinesel v uljnjak hostijo, kar mu je prineslo srečo in dobiček. Za to so zvedeli sosede, šli so po duhovniku in v panju našli hostijo, okoli katere so čebele zgradile monštranco.¹³⁹ Tone Ljubič je prestregel pripoved na na Dolenjskem in jo zapisal naravnost umetniško občuteno.¹⁴⁰

Končno je spomniti še na mnogotere zgodbe, kako so prebivalci posameznih krajev odvrčali napade Turkov z roji čebel, ki naj bi opikale napadalce.¹⁴¹

Kdove, ali je Žarko Petan zajemal kaj iz folklorne tradicije, ali je zraslo v njegovi domišljiji, kako so se v davnih časih čebele samo potepale in da niso veljale za vzor delavnosti in premišljenosti, temveč ravno narobe.¹⁴² Enako vprašljivo je za basen **Čebelica in čmrli** izpod peresa Dragotina Ketteja, v kateri debelušni čmrli podcenjuje suhotno čebelo, zakaj ne poskrbi zase kot to počne on. A čebela mu ne ostane dolžna, češ, zato me pa imajo ljudje rajši kot tebe. V slabem vremenu pa se zgodi, da **»čebelica urno zleti domov, da bi je ne ujela nevihta«**, čmrli pa ni mogel do hrane in **»je v mahu žalostno poginil.«**¹⁴³ Bliže folklorni strukturi je basen **Čebela in golob**, zapisana v letu 1848 ob pomladi narodov, izredno lepa pripoved o dobroti: **»Čebela je padla v vodo. To vidi golobček, s kljunom hitro odtrga peresce od vejice in ga spusti v vodo. Čebela srečno doseže peresce, se ga varno oprime in**

z njim prileze iz vode. Rešena je bila gotove smrti. Golobček spet sede na drevo. Mimo pride lovec, in ko zagleda golobčka na drevesu, pomeri puško vanj in hoče sprožiti. Vtem pa pribrenči čebela in ga piči v roko. Lovec si mane roko, medtem pa se puška sproži sama od sebe in vse zrnje odleti daleč proč od goloba, golob pa zdrav in vesel zleti z drevesa.«¹⁴⁴

Tudi nekaj uver in verovanj o čebelah se je ohranilo.¹⁴⁵ Kdove, ali vsaj med čebelarji danes še obstaja prepričanje, kakršno je zavračal že Janez Svetokriški, rekoč: »Jest sicer malo ali celo nič ne dam na sanje, in štimam za norčije, kar nekateri od sanj pišejo, namreč de kadar enimu se sajna, de se v špegu gleda, da žena mu bo eniga sina rodila; kadar se enimu sajna od potresa, da bo ogoljufan, **kadar se sajna od čebelic, da bo dobiček imel . . .**«¹⁴⁶

Za vzhodno Slovenijo je nekaj tovrstnih pričevanj ohranil Janko Pajek:

»K takemu hramu, kjer je bučelnjak, ne smeš samo enega raka prinesiti, sicer buče ne na nič pridejo« (Pavlovci pri Ormožu, in sv. Ana na Krembergu). »Ako mladi roj, ki je na drevesu obsedel, pod roko pogledaš, bo odletel« (Pavlovci). »Bče, katere ti kdo podari, najbolje izhajajo, če so pa komu bile bče ukradene, postavim eden panj, mu tudi vse druge pomejejo« (Sv. Barbara pri Vurbergu). »Če komu roj bučel uide, mora jelšino vejo s svojo vodo namočiti in med buče v zrak pognati, de se buče na njo usedejo. So pa buče že odletele, naj dene tako namočeno vejo v votel hrast, pa bodo taj došle« (Sv. Bolfank). »Lepo vreme na dan sv. Skolastike pomeni dobre roje in lepo poletje.«¹⁴⁷